

ձայն կը կարծուի: Պ. Պիղմարք ծանուցազիր մը կը դրէ Պերճիս, և ահա ձայն կը տարածուի թէ կ'ուզէ նա Պելճիան Գերմանիոյ հետ միացնել: Աւստրիոյ կայսրն վենետիկ կու գայ, ընդունած այցելութիւնը փոխարինելու համար, և ահա կը հետեցընեն թէ խոտիա ու Աւստրիա՝ Գաղղիոյ հետ միացած, կ'ուզեն սահման մը դնել Բրուսիոյ կրօնից դէմ տուած պատերազմին: Գաղղիան բանակը կը կարգաւորէ ու զօրաց թիւը կ'աւելցընէ իր ապահովութեանը համար, և կ'ըսն

թէ վրէժ կ'ուզէ պահանջել իր պարտութեանը. և ասոնց նման ուրիշ մարդարկութիւններ: Եւ եթէ Վեհապետաց մէկն ճամբորդութիւն մ'ընէ յօտար աշխարհ, կամ առողջութեան, կամ պատշաճութեան և կամ ուրիշ պատճառաւ, և ահա կը հետեցընեն մէ: Կէն թէ քաղաքագիտական դիտումն ունի: Ուրեմն ներքին անհանգստութիւն ու անստուգութիւն մը տիրած է ամենուն վրայ. չկայ վստահութիւն, չկայ ապահովութիւն, չկայ և անխարդախ խաղաղութիւն:

ՅՈՒՆՈ.ՍՏՈ.ՆԻ ՔԱՂԱՔԱԳԻՏԱԿԱՆ ՎԻՃԱԿԻ

Ցունաստանի թագաւորութիւնը ձեացաւ ու ձանչուեցաւ մեծամեծ Տէրութեանց կողմանէ՝ գրէթէ ի դիմի ժողովրդան դիւցազնական հզանք. զոր ըցուց անկախութեան պատերազմին մէջ: Այդ թագաւորութիւնը թէպէտ փոքր է իր հողային տարածութեամբ ու թուով բնակչաց, սակայն մէծ է իր ոգւուն ու փափաքներովն: և անոր համար միշտ արքանաւոր եղած է ու կ'ըլլայ այն անձանց մասնաւոր սիրոյ ու համակրութեան, որոնք կը սիրեն ժողովրդոց քաղաքանական յաջախարհութիւնը, ու կը մարտնչին ազատութեամբ: Համար:

Հայրէ կէս գար է քանի որ ձեացած է այդ թագաւորութիւնը. բայց զարմանալի է թէ ինչպէս քիչ ատենուան մէջ յառաջադիմեց մեծաքայլ ի քաղաքակիրծութեան: որ այնչափ աւելի գործանաց արժանի է, որչափ որ մասենքը թէ երկարժամանակեայ գերութեամբ կրուսած ու մարած էր հայրէնասիրութեան կոյժն, եւանդն ու զամանակը:

Այնպիսի փոքրիկ երկիր մը մէջ, ի սակաւ ժամանակի նաւարկութիւնն մէծ շարժումն ու գործուենութիւն առին: Ճարտարարուեստը ու ձեռագործք օր քան զօր զարգացն ու կատարելագործեցան: և գեղորդուեսու ու դարպութիւնը շցնաղ ժառանգութիւնը նսինեաց, բաւականապէս փայլեցան: Պրայլայի իմաստափական դրուածներն, Մամէկլիքի պատմագրութիւնն, Վալառիթիկ և այլոց քերթուածներն, Միինադիմի ու Պավսնասի նկազըն: Պրուգոսի ու Վիդացի քանդակն և այլոց արդինասոր գործեն, սատար եղան յունական ազգին մասուոր ու նիւթական բարյաւաճանաց՝ ի բնիկ աշխարհի կամ յօտարու-

թեան, և մեծ անուն ժառանգեցին, ներկայացընելով զանոնք ի զանազան Աշխարհականդէս: Բայց ասոնց այնպիսի բաներ են, զորոնք կրնանք իմանալ նոյն իօկ' ի վիճակագրութեանց: իօկ' այն բանն որ գժուարին է ճշգիւ իմանալ Յունաստանի քաղաքագիտական վիճակն է, որուն կ'ուզէնք զբաղիներկայ յօդուածով:

Պաշտօնարանաց շարունակ փոփօխութիւնն, Խորհրդաստեանիկայ յամանի լուծումն որ օրինադիր իշխանութեան միակ կենդրուն է, և ուրիշ ասոնց նման գէպէեր՝ որ կատարուեցան ու կը կատարուին շարունակ այդ երկրին մէջ կարծէ կու տան առաջին առեսութեամբ՝ որ այդ ժողովուրդն անհանգիստ ու գժուարայազմելի բնութիւն մ'ունենայ: և կամ իր գերութեան ամուռը ժամանակաց մէջ ստացած վատթար ունակութեամբը աւրուած ըլլայ, ինչպէս կը հաստատեն ոմանք, ուստի և անարժան ազատութեան ու ազգայնութեան:

Բայց ով ի մօտանց քննելու ըլլայ զիրսն, դիւրաւ ի բայց կը թողու այդ անարդ նախագուշակութիւններն յունական ազգին վրայէն: Երկու կողմանակցութիւնն կան ի Յունաստան, որ շարունակ կը կռւուն իրարու գէմ քաղաքագիտական ասպարաժին վրայ, և սկզբամբ ու բնութեամբ բոլորին հակառակ են իրարու: Մին ունի իրեն կռւսակից բաւական թուով՝ քաղաքագում մարդիկներ, որոնք իրենք իսկ միջերնին հերձեւալ են և ստորաբաժանին յայնչափ ժամանես, որչափ անձնեն կան որ կը փափաքին ի գլուխ անցնի բավանդակ կողմանակցութեան: Իսկ միւս կողմանակցութիւնն թէպէս աւելի սակաւաթիւն, բայց իր անձննեն աւելի համաձայնէ են իրա-

բու, և նախագահութիւնը անոր կու տան՝ որ իր
բարեկամուռ թեամբը արժանաւորագոյն կը դա-
տուի քան զայլ:

Այս էրկու կողմանակցութեանք քաղաքագիտա-
կան զանազան համբայ բռնած են. մին կը կարծէ
թէ հայրեննեաց բարեն ոչ ՚ի գործակցութեանէ
այլ՝ ՚ի համաձայնութեանէ կրոնյ յառաջ գալ, և
զրկթէ առանց ձեռնոտութեան այս կամ այն
Տէրութեան. իսկ միւսն եր համբար թէ Տէրու-
թեան մը, օրինակի համբար ՚ Ռուսիոյ հաւանու-
թիւնն ու համալիւթեան, միակ միջոց մը ըլլայ ընդ-
ռնելու զգործադրութիւն յառաջ քաղաքա-
գիտական յայտարարութեան թէ և ոչ այնշափ
բարեկարգ. և կան ալ որ կըսնի թէ առ այն
հասնելու համբար կարեոր է Անգղոյ կամ Գաղ-
ղոյ Նպաստն ու պաշտպանութիւնը, և այսպէս
մի ըստ միջնէ իւրաքանչիւրոց աեսութեանց հա-
մեմատ: Այլ առաջնին կողմանակցութեանք գրոն ՚ի
վեր վերուածաց ու որոյ յայտարարութեամբ կը ծա-
ռուցանք թէ անողոք թշնամի է արտաքին ու ո-
տար աշշեցութեանց, և կը կրնէն թէ դազգախ-
կան քաղաքագիտութեան հետեւլու է, թէ որ
կը քափաքինք իրաւոցնէ ժողովրդեան բարուցն
ու յառաջադիմութեան:

Բայց ո՞նչ է արդեգը այս երկու մասնութեանց
ընտրելին առ Յոյնս. գիւրին է իմանալ՝ թէ որ
մասնէնք որ այդ ժողովրդեան զինաւորն պատասխն
է ազատութիւն, անկախութիւն ու ինքնիշխանու-
թիւն. և հետեւաբար բնական հակառակութիւն
մ'այն ամեն բանի՝ որ ծառայութեան երկոյց մը
կու տայց լու ասոր համար այն կողմնակցու-
թիւնն որ թէպէս արտաքրուստ սակաւէ Շուուկի-
սական իրօս Երկրին մետամանութիւնը ունի ե-
րեն կուսակից, կընայ ըստիւ ազգային. որ այս
սկզբունքը կը համարի իրըն միակ ու զօրաւոր
գործի մը՝ ձեռք բերելու օր մը զիներականգնումն
ու զարաւութիւն անդքան աղքակցաց, որ առ-
կաւին կը հնձնի առարին Ծոյն տակ:

Իսկ թէ ինչպէս ծնան ու ձեւացան այդ երկու կողմանակութիւնը, մէկը իբրև հետեւ անը մը կրնակի համարիլ հնելինական թագաւորութեան, արդին զանազան տէրութեանց՝ որ հաձեցան անոր ձեւանալըն։ Այն արփասիրտ հայրենա սէքըն որ ականատես եղան հայրենեաց վերա ծնութեան մեծ գործոյն, և անոնք որ հեղինակ կամ գործող եղան, չէին կրնար չիփրէլ այն Տէրութիւնները ընդհանուրը, և ի մասնաւորի իւրաքանչիւր քայլն՝ որ բաս իր տեսութեան աւելի նպաստականաւոց եղաւ գործոյն յաջողութեան։ Այս հայրենասիրտց կարգէն են Պուլքարիո ու Տէրմիքան, և այլք, որ կը մարտնչի իրենց կողման յաղթութեան, ու յաման պատճառ կը լւագագական ու պաշառնական փոփոխութեանց։ Թէ որ այս է այդ կողմանակութեան արգարաւ ցուցման հետո, բաւական չէ յառաւելութիւն։ միւսէն հասառական կառնին, ուստան ուստան

մունքն աւ Տիրութեան վիճակը, կը բաղդեն ասոր գէմ, և կը պահանջեն միւս կոլմանակցութեան յայտարարութեան լիուլի գործադրութիւնը ու բացարձակ յալթութիւնը, համարելով իրեւ աղ- քային կոլմանակցութիւն։

Այս կողմանակցութեան՝ զր կը պաշտպանէ արութեամբ Պ. Լոմպարտոս, այժմէան պաշտոնայա արդարադատեան ու լոյրհաց, ծագումն առաջ 1848 ամին ընդհանուր շարժմանէն ետքը, յորում ժամանակի նոյն իօվ յանիական կողեաց մէջ ը Ար Մեծին իրիտանից հովանաւորութեան ատէ էր, կատարուեր էին ինչ մէս վեճանորոգութիւններ քաղութակսն ու անտեսական։ Մնաւ այն ատէն արժատականաց կողմանակցութիւնն, որոց յայտարարութիւնն էր լրացեալ գործ համարի յոնիական ժողովրդց մեծամասնութեան յունական թագաւորութեան հետ միանալու փափաթը։

Նոյն կողմանակցութեան դրօսուն ծառայող զա-
նազան երեւելի անձանց մէջ՝ կար վերցիշատա-
կեալն Պ. Լոմպարտոս, որ բնութեան առևած
գէլցիկ բարուուքը և ազգասէր և առանգեամբը
այնպիսի ազգէցութիւն մը ըրաւ իր ընկերակցաց,
հայրէնի իր կրինու բոլոր աղդային բժիշման վրայու,
որ միջդեռ այլք նոյն ժամանակէն միջնէ հիմա
զանազան դոյն առին, նույը միայն քուն ատրի
հաստատուն կեցաւ, և կրցաւ ստունալ կատարեալ
յալպթութիւն։ Յորդորեց զարմատական առաջ-
արկելով զիմութիւն Յոնիսովան կզբեաց յունա-
կան թագաւորութեան հետ։ Պ. Լոմպարտոս
յանուն նոյն կողմանակցութեան և ազցային աեն-
չանաց պաշտպանութեան՝ կը ծանուցանէր յո-
նիսական Խորհրդարանին մէջ՝ որ ոչ միայն ինքը
այլ և բոլոր ժողովուրդն սէր ու բարեկամութիւն
ուներ անդզիսական ազցին հետ, բայց իբրանց պէտք
էին մերժել Անգլիոյ միջամտութիւնը Յունա-
ստանի գործոց մէջ։ Եւ այս համարձակ յայտարա-
րութիւնն ապաշտանեց նա արութեամբ 15 տարի
թէ ի՞նչ կորհրդարանի, թէ գրեգորի և թէ Պ.
Կլամատորնի հետաւոր հասակցութեանց մէջ. ոչ
հակասակութիւնն զօր կրէց, ու ապօռն և ոչ
ուրիշ ինչ և է ախտակ հալածանք՝ կրցան զնն-
քը վախցինել ու յետս ընկրկիլ. մանաւանդ թէ
ամեն արդեւ ցներով ու համառափութեամբ աւելի
և կը զօրանար նա բարոյապէս հասարակաց կար-
ծեաց մէջ։

Հասա կերպ բանեցուց և շատ միջնէերու ձեռք
զարկաւ իր նպատակին համելը համար բայց
շատ անգամ վրիպեցաւ այլց նիւթական զօրու-
թեամբ, բանութեամբ և Տիրութեան ու իւրայ-
նոց մեքենաւորութեամբ: Բայց նա հաւատարիմ
իր յայտարարութեանց, և պատրաստ ամենայն
տեսակ զահ ընկըռ անոր գործադրութիւնը յա-
լոցընկըռ անմար, կրցաւ վերջապէս հնարից մը
գտնաւ այսինքն անկարել ընկել Անգղոյշ՝ Յոնիկա-
կան կղղիաց տիրապետութիւնը, յորն զցնելով

զինքը և վերջապէս տեղի տալու առիվելով, ինչ-պէս որ եղաւ ալ, այնպէս որ ըզմակի միութիւնը պատճեց իր գործը և վարձատրեց ճշունքը:

Ամօթալի է նոյն ասենուան հեղինական թագավորութեան կառավամբացաց, որ մինչդեռ արմատականը մեծաւ պնդութեամբ կը կուռեին Յոնիսական կղզեաց մէջ՝ յալթանակել տարու հօն յունական աղքայնութեան գալափարը, 'ի Յունաստան և ոչ բառ մը զորցուեցաւ, ոչ 'ի Խորհրդարանի, ոչ տպագրութեան միջցաւ և ոչ քաղաքագիտական ձամբով 'ի նպասա այդ քաշախրի հայրենափրաց, որ կը ջանային աղքային մրութեան համար. և ասոր պատճառն է յունական կառավարութեան մախանց սկրն ու յարումն առ առ տար տէրութեանս՝ որուն ընծայելու. է նաև Պիրենենի գրաւումը յօտար զորաց, Ուժն թագաւորին անկումը՝ որ յօժարամիտ էր վեհ ու աղջուական զգածմամբ յօտին բռնելու ու զօրաց ընթելու աղքային շարժումը, Յոնիսական կղզեաց ուսանց զննենքիցութիւնը, ու Կրէտացւոց շիւցալ-նական յուղան մարիբը:

Յոնիական կղզեաց յունական թագաւորութեան հետ միանալիքն եացը, արմատականաց անցյեանն մի և նոյն յայտաբարութեամբ՝ սրով մշտ վառ բաներ ու յազմթանակել առւեր էր ազգայնութեան զայտումը յոնիական ժողովրդեան մէջ, ձեռք զարկաւ ազգային ուղղութիւն մը տալու Յոնանց երութեան, թէ իրեւ անդամինորդը բարպին, և թէ իրեւ երեսինուն, նաև տակ զնելով իրեն գաւառաց ազատութիւնը, ու բոնք լեզուաւ, կրօնիւք, աւանդութեամբ նոյն լեզուաւ, յոնիական ազգին հետ՝ կուդինին միտնալ հէոր:

Բայց այս նպատակին համեմուր համար՝ բնականաբար հարկաւոր էր մեջինի Յունաստանի ներքին քաղաքագիտութենէն. ուստի ընանեցը մել այն առածը՝ թէ քաղաքագիտութիւնն ի Յունաստան ինցպէս և այլուր, պէտք է ըլլայ քաղաքագիտութիւնն առժամին և խօս արձին:

Սառըն առածին գործադրութեան համար ընդ-
ունայն տեղ ամեն կանոնաւոր ճամբու հետեւել-
սէն ետքը, առածին պաշտպանողաց ուրիշ բան
չէր մնար, բայց եթէ կիրանորոգէլ ինչ որ ըստը
ու գործեր էին՝ երբ կը յուզէր յանիսկան կըզ-
գեաց Յունաստանի հետ մուլթեան ինչդիբը։
Այսպէս երբ 1867ին հրաժարեցան յիշանու-
թենէ Թագին խորհրդականին որք յայնժամ կը
կառավարէին զնա, վերակոշեցան գործեալ փոր-
կելու զնացաւորութիւնը՝ ի գահավիժմանէն
առ որ կը միշէր ոչ այնաչի հոյրէնասիրութեամբ
անիկեալ Պատշտօնարանն Պուլքարին և իր համա-
մունքն բայց անուր ծանուցին յայնապէս և
շատ կիրակրութէ չեն ուղիր անունակիցի գոր-
ծադիր իշխանութեան, այլ իրքը երեսփոխանք,
առաջնային առանձին մետակառ թիւն կատարու-

թեան ամեն իրաւունքներն ձեռք տոած, կը պաշտպանեն զի՞ազդ և իր արտօնութիւնները. յուսալով որ նիւթ իսկ կը յարգէ Խորհրդարանին իրաւունքները; Ի վեր պիտի բանեն ու նեցուի պիտի ըլլան Պաշտօնարանին, ինչպէս որ ալ կազմուի և որոնէ որ ալ ըլլան անոր կազմովքն, միայն թէ հետուի այն քաղաքագիտաւթեան զոր բոլոր ազգն բացամ առժից մէջ նշանակած է. քաղաքագիտութիւն՝ անկախ և միանգամայն ակնածելի, առանց ծառայ ըլլայու օտար ազգեցուեանց. քաղաքագիտութիւն՝ որուն զիմաւոր նպատակն ըլլայ Թագին ու Խորհրդարանին իւն իսկանութեան ամբութիւնն, միով բանեւ տաղաւագիտութիւն առաջան և առան:

Սակայն այդ բողոքներն ու յայտարարութիւններն ամենավայրէ ազգօգուու արդիւնք մը չունեցան։ Զանազան պատուալինաց քաջապահիտուական ընթացքն որ 1867 ամէն սկսւելա փոթորկութէն յանորդեցին իրարու, անհամարժեց ու սրինաւ, որը ցըցուցին այդ ընդգրիմութիւնը, որոց պատճառաւ ընկան այդ Պաշտօնարաննեն։ Խոկ թէ ինչ հետեւանիք ունեցաւ ՚ի Յունաստան քաջապահիտուական իրաց այդ ընթացքը, և Խոչախիս վկանիկ մեջ ձգեց զազդը՝ զգերին է գուշակէւ։ Անկարելի էր կառավարել այդ ազգը, վասն զի չէր կառավարել այդ պատճառուական իրացը։

վարուեք ըստ իր փափախնաց։
Անօգուա է համբեկ ամեն տեսակ նուևստու-
թիւնքը՝ որոց մեջ ընկաւ ազգն ու թագն զանա-
զան առթիւն մէջ։ Ամեն դործ, ամեն խնդիր, ամեն
առըբերութիւն մը կարենաց։ Ծէ և առանց մե-
մի քաղաքագիտական կարեւորութեան՝ զօրոնք
մէջ էր լուծել խաղաղութեամբ, պատման
առաջն բուռն գժուութիւնց, պաշտանական փո-
փոխութեանց, և ամեն տեսակ ամօթալի մաքառ-
մանց։ Ուստի անկարելի կ'ըլլար կառավարել այդ
ազգը, որ միւ կովմանէ շարունակ կը բոլցիքը
թէ ինքը պատրաստ է ու կը փափաքի հպատա-
կելու ինչ և է հրահանդութեան և օրինաց Տէ-
րութեան, Փայտ թէ իրաւոցնէ ազգային կառա-
վարութիւն մըլլայ իրեն առաջնորդ, որ գիտ-
նայ առ հայրենեաց բախտին պարառուպատշաճ

ուղղութեան մը։
Ուրան Յունաց ազցը ուրիշ բանի չի ժափակեր՝
բայց էթէ գրային նիշելիսանութեան։ կը մեր-
ի իշխ է և տեսակ օտար միջամտութիւն ու ազ-
գեցութիւն, կուզէ ունենալ ազատ հեանք մը
ըստ իր մտածմանց ու զահամանց, և քաղաքա-
զիտական ընթացք մը բարորովին ազցային։ Իրա-
ւացի են այս պահանջմունքներն և օրինաւոր ա-
մեն ազցի, ամեն ընկերութեան ու ամեն մարդու։
Համար։ Ուստի անոնք որոց յանձնուած է ազցի
մը սանձը, եթէ վրէժմնդիր ըլլան այս զահ-
մանց կատարման, կ'երջանկանայ ազցն ու կ'երա-